

////// recenze //////////////////////////////////////

Medium v jednotném čísle

W. J. T. MITCHELL – Mark B. N. HANSEN (eds.), *Critical Terms for Media Studies*. Chicago – London: University of Chicago Press 2010, 353 s.

Andrea Průchová

Antologie¹ *Kritické pojmy mediálních studií* usiluje o artikulaci současné povahy tohoto oboru. Ta podle jejich editorů směřuje ke stále otevřenějšímu charakteru, který čerpá z propojení společenskovedních oborů s poznatky přírodních věd (zjm. biomedicíny a kybernetiky) při sledování trendů technologického vývoje. Kniha je výsledkem editorské práce kulturního a literárního teoretika Marka B. N. Hansena a historika a teoretika umění W. J. T. Mitchella, kteří interdisciplinární povahu textu vytyčují jeho rozdělením do tří zastřešujících částí – „Estetika“, „Technologie“ a „Společnost“. Tyto oddíly se zabývají estetickými, technickými a politickými formami, v nichž lze média sledovat. Hlavním motivem textů je reflexe tradičních

témat a metodologických postupů spjatých se studiem médií vedená dekonstrukční logikou narušování moderních dichotomických kategorií. Návaznost jednotlivých textů, pocházejících z různých oblastí společenských věd, zajišťuje specifické pojetí termínu *medium* definované předmlouvou.

Při formulaci vize mediálních studií 21. století se obracejí Hansen a Mitchell zpět k myšlení klasika oboru Marshalla McLuhana a k jeho porozumění vztahu lidského těla a média. McLuhan nechápe tělo jako privilegované médium řídicí vnímání našeho okolí ani jako plošný přenašeč informací šířených médii. Tělu rozumí jako nesoběstačné platformě nabízející a organizující všechny možné akty mediace. Z této představy o lidském těle odvozují editoři vlastní definici pojmu *medium*. Rozumí mu jako synergickému prostředku lidské společnosti, jenž proměňuje člověka stejně, jako člověk proměňuje médium. V podobě archeologického prostředku médium odhaluje minulá uspořádání společnosti a formou vynálezu objevuje nová fakta. V inspiraci prediktivními schopnostmi oboru meteorologie používají editoři termín *mediarologie*, jímž označují kýženou úroveň stavu mediálních studií, které budou schopny předpovídat vývoj forem a vztahů ve společnosti. Zdůrazněním vzájemné součinnosti člověka a média se pub-

¹ Recenze vznikla v rámci projektu GAUK 1122313 a Specifického vysokoškolského výzkumu SVV 2013 267 501.

likace vymezuje proti předchozímu populárnímu pojetí média jako neutrálního kanálu přenosu informací, který nastolila komunikační a lingvistická teorie sedmdesátých let. Na základní otázku „Jak souvisí koncept média s médii?“ kniha odpovídá ustanovením média za nezbytnou podmínkou ontologické, fyzické i sociální existence člověka a studium médií pasuje na rovinu poznávání základního fungování jednotlivce i celku společnosti.

Jádro recenze tvoří zhodnocení sekce „Estetika“. Ta se jeví být klíčovou hned v několika ohledech. Za prvé, v rámci oborových textů dosud nebyla estetická perspektiva, kladoucí důraz na proces percepcie a individuálního mentálního prožitku média, důsledněji rozvíjena. Úvahy z oblasti filosofie umění, dějin umění a estetiky prozatím zastávaly funkci vhodně zvolených příkladů uměleckých děl (nejčastěji novomediálního charakteru), které ilustrovaly cizí teoretické stanovisko. Přínos estetického oddílu proto spočívá v rozvoji méně frekvencovaných témat tělesnosti či vnímání prostoru a času, která jsou vzhledem k pojetí média jako základního elementu ekosystému společnosti nezanedbatelná. Za druhé, se skladba a obsah témat vybrané části („Umění“, „Tělo“, „Obraz“, „Materialita“, „Paměť“, „Smysly“ a „Čas a prostor“) dovolávají mcluhanovské perspektivy nejsilněji.

Za třetí, tento oddíl nejvíce koreluje s editorskou představou stále se rozšiřujícího mezioborového pojetí mediálních studií.

Úvodní esej „Umění“ kulturní a vizuální teoretičky Johannы Drucker působí nejméně přesvědčivým dojmem. Autorka řeší široké téma podáním výčtu mezníků vývoje mediálních forem. Historický exkurz nenaplňuje editorskou ambici přínosu nových podnětů. Drucker, věnující se studiu vizuálních prostředků sdělování informací, dlouhodobě čerpá z analýzy transformace uměleckých forem ve vztahu k rozvoji nových komunikačních prostředků. Zde však její text zůstává pouhým popisem formálního vývoje umění. Proměny médií uměleckého vyjádření sleduje od starověkého pojetí *techné* ke vzniku středověkých řemeslných cechů a novověkého uměleckého trhu až k romantické představě umělce / génia. Nástup masového tisku a reprodukci uměleckých děl, které vedou ke znejistění podstaty originálu uměleckého díla, označuje Drucker (podobně jako většina zainteresovaných autorů) za klíčový zlom ve vývoji uměleckých forem. Výrazný rozvoj uměleckých hnutí druhé poloviny 20. století, užívajících postupů postmoderního eklekticismu, konceptuálního elitismu či minimalistické redukce forem, chápe právě jako reakci na znejistění tradičního pojetí umění. V kontextu všech pří-

spěvků se text jeví odtržen, bez širší obsahové i tematické návaznosti.

Další texty lze číst více provázaně. Pro přehlednost je můžeme rozdělit do dvou trojic, přestože tak v publikaci nejsou řazeny. První trojici reprezentují témata „Tělo“, „Materialita“ a „Smysly“. Jejich společným jmenovatelem je problematika tělesnosti, jež zdůrazňuje tělesné kvality užívání médií. Text lingvistky a dokumentaristky Bernadette Wegenstein představuje tělo jako aktivní médium rozvoje lidské kultury. Stručným historickým přehledem autorka nabourává protichůdné kategorie duch – tělo, tělo jako objekt – tělo jako subjekt. Zdůrazňuje jejich používání v současné společnosti. Upozorňuje na ně zejména v oblasti reklamy a kosmetické propagandy, v nichž se tělo stává hlavním kapitálem. Nástup virtuálního prostředí, tvrdí Wegenstein, proměňuje rovnici, jež dosud spojovala tělo s materiálními kategoriemi a duši s imanentní podstatou. Příchodem nových médií virtuálního charakteru dochází k paradoxní exteriorizaci těla do nehmotné podoby. Dle autorky proto patří novým médiím důležitá role celospolečenského nástroje, který definitivně vyvrací stále přezívající duální karteziánské představy.

Stejným argumentačním postupem střetu hmotné substance a spirituálních kvalit postupuje také lingvista Bill Brown v esejí „Materialita“.

Autor se zabývá tématem strachu společnosti z dematerializace reality. Ten se v ní objevuje pravidelně, a často také slouží jako argumentační prostředek proti šíření nových technologií. Důvodem je domnělý nárůst abstrakce vztahů mezi osobami a konkrétními věcmi, který je novými technologiemi způsoben. Jak například během rozšiřování směnného média peněz či vynálezu fotografie, strach ze ztráty reality byl ve společnosti vždy přítomen. Změnila se nějak situace dnes, kdy zažíváme nevidanou invazi technologií do každodenního života? K odpovídi autor, stejně jako Wegenstein, používá samotných nových médií postavených do role obětního beránka. Ukazuje, že jsou to právě nová média, která naplňují funkci rematerializace. Podobně jako lidské tělo formuje a propojuje abstraktní vjemy přicházející z okolí, slouží nyní rozhraní obrazovky k tvorbě konkrétního a uchopitelného světa informací. V přeneseném slova smyslu nás obrazovka počítače chrání před rozpadem okolního světa.

Závěr trojice kapitol tvoří esej „Smysly“ teoreticky umění Caroline Jones. Autorka textem usiluje o obhajobu smyslového vnímání, jež hraje v západním myšlení vzhledem k intelektuálním rozměrům ducha roli outsidera. Jones detailně popisuje jednotlivé umělecké proudy posledních pěti dekad, jejichž vznik motivovala snaha změnit negativní

etické a politické hodnocení smyslových kvalit. Autorka představuje řadu směrů pasujících se do role reformátorů smyslového vnímání. Ty formou tělesných performancí a ritualizovaných praktik poukazovaly na bytostné sepětí smyslové zkušenosti s intelektuálním výkonem. Mezi příklady nechybí evropský Vídeňský akcionismus či díla amerických zástupkyň feministického umění 60. a 70. let.

Druhou trojici textů tvoří autorské eseje editorů Mitchella a Hansena „Obraz“, „Paměť“ a „Čas a prostor“. Editoři zde pracují s triádou pojmů *obraz*, *gramatizace* a *paměť*, pomocí nichž chtějí vymezit estetický přístup ke studiu médií. Mitchell, autor kontinuálně se věnující filosofii obrazu a tvůrce termínu *obrat k obrazu*,² definuje obraz jako nutnou podmínku existence jakéhokoliv média. Přestože byl historicky obraz polem mnoha sporů mezi těmi, kteří jej jako médium reprezentace uznávali či odmítali (vzpomeňme středověký spor ikonoklastů a ikonodulů), obraz je dle Mitchella *vždy* médiem reprezentace, a to ve dvojím ohledu. Obraz je přirozenou součástí dalších zobrazovacích médií, jakými jsou hudba, poezie či vizuální repre-

zentace (např. socha, malba, fotografie). Jednotlivá média však také vnímáme jako obrazy. Mitchell obhajuje fakt, že obraz byl v naší kultuře historicky stále přítomen a ani nástup nových technologií nemůže jeho pozici či existenci ohrozit. Autor odmítá zejména možnost transformace obrazu způsobenou nástupem digitalizace. V návaznosti na práci estetika a analytického filosofa Nelsona Goodmana³ ukazuje, že digitální obraz není nebezpečně dematerializovaným binárním kódem bez přímého vztahu k realitě, ale je tvořen omezeným množstvím prvků stejně jako abeceda, hudební stupnice či mozaikový obraz. Obraz slouží jako jedno ze základních médií percepce a orientace ve světě, ačkoliv nabývá různých povah.

Společným textem editorů je esej věnovaná termínům času a prostoru. Západoevropskému myšlení vždy dominoval čas nad prostorem. Nástup moderních technologií tisku, fotografie a filmu autoři považují za moment, který situaci změnil. Vyjevil obě kategorie jako vzájemně propojitelné. Expanze médií tisku, fotografie a posléze i filmu probudila v teorii hlubší zájem o jemnější diferenciaci času v různých kvalitách trvání, pohybu, montáže (např. Bergson, Deleuze) či autenticity prožívaného času (např.

² W. J. T. MITCHELL, *Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representations*. Chicago: University of Chicago Press 1994, s. 11–34.

³ Nelson GOODMAN, *Jazyky umění: nástin teorie symbolů*. Praha: Academia 2007.

Husserl, Heidegger). Nevyhnutelně jsou tyto kategorie vztaženy také k podmínkám života člověka, který je do nich vetknut a pouze jejich prostřednictvím je schopen vnímat a rozlišovat další média.

Poslední esej „Paměť“ francouzského teoretika technologií Bernarda Stieglera představuje nejzajímavější text oddílu. Stiegler staví své pojetí média na referenci k paleontologické teorii antropologa André Leroi-Gourhana. Ta se zabývá původem technické paměti člověka. Leroi-Gourhan tvrdí, že rozvoj lidské biologické paměti probíhá na základě používání uměle vytvořených nástrojů. Z tohoto pohledu vývoj člověka neprobíhá geneticky, nýbrž extrageneticky na základě setkání s mimobiologickými fakty. Otázka technické paměti se vzhledem k expanzi nových technologií jeví aktuální. Mohou paměť ohrozit? Hansenovo úvodní slovo k esejí definuje povahu strachu z nových médií jako vedenou logikou *pharmakon*. Nové formy technologické paměti (např. iPad, cloud computing) oceňujeme jako způsob uchovávání informací, který nás však zároveň zdánlivě zbavuje potřeby užívat plnou kapacitu paměti. Stiegler v textu tematizuje situaci přechodu od individuálních mnemotechnik k používání hromadných síťových mnemotechnologií. K odvrácení strachu z paměťových technik používá pojem *gramatizace*. Termín

gramatizace označuje přirozený proces zapomínání aktu užívání určitého média ve chvíli, kdy pronikne do každodenního života společnosti (např. opomínáme tužku při psaní). Nové technologie explicitně nabízejí možnost exteriorizace paměti. Dříve probíhal přechod paměti do vnějšího prostředí nereflektovaným zacházením s nástroji individuálních mnemotechnik (např. zápisník, psací stroj, diktafon). Nyní se stává na první pohled viditelným. Veřejná prezentace možností síťové kapacity paměti zároveň proměňuje politikou a sociální situaci. Zřetelně exteriorizovaná paměť nových médií se stává prostorem kreativním činnosti jedince. Člověk nepředstavuje pasivního konzumenta nástrojů technické paměti, ale tuto paměť může aktivně obohacovat a sdílet. Tím se však také z oblasti technické paměti, jak varuje Stiegler, stává otevřená politická hra kontroly systémů paměti.

V celku se antologie pokouší o rozvoj mediálních studií jako interdisciplinární společenské vědy, jež společnosti umožňuje poznat její ontologické a sociální elementy i predikovat vlastní budoucnost. Volí metodologický postup dekonstrukce modernistické terminologie, s níž ve vztahu ke kritice médií operujeme. Mediální studia jsou prezentována jako typ protovědy, schopné porozumět šíři současné společnosti v momentě sjednocení společenskovědních oborů. K tako-

vému výsledku je však nutné připojit ty disciplíny, jež dosud zůstávaly stranou, tak jako v případě filosofie umění a estetiky. Obtížnost úkolu vyvstává již v propojení oddílu „Estetika“ s dalšími částmi publikace. Mnohé historické odbočky činí z esejů místy opakování základních znalostí z dějin umění. Zdůrazňování spojitosti reflexe médií v estetických kategoriích s nástupem nových technologií nabývá nezřídka čistě kauzálního charakteru, a blíží se tak spíše východiskům kritického determinismu, vůči němuž se editoři vymezují. Výrazně je opomenuto propojení estetické části se společenskou a politickou perspektivou, které dlouhodobě hrají na poli estetického uvažování klíčovou roli. Politické proměny související se změnou myšlenkových formací společnosti vždy vycházely i zpětně ovlivňovaly fenomén umělecké tvorby. Vyznění antologie se namísto trojjediného čtení („Estetika“, „Technologie“, „Společnost“) stává třídílnou publikací, která sama na sobě demonstruje, na kolik jsou snahy o interdisciplinární rekonstrukci oboru náročným úkolem. Také forma publikace, která je přehledovým slovníkem, by neměla zůstat opomenuta. Heslovité zpracování esejí samo se vzpírá snaze přinést odhalení nových mezioborových souvislostí. Pro takové objevy je třeba delší textové plochy i jasnějšího ideového východiska publikace. Dozvídáme se pouze málo o algo-

ritmu výběru zpracovaných termínů, a chybí také zdůvodnění, proč právě slovníkový přehled má sloužit jako vhodná forma definice nového pojetí pojmu médium. Na stranu druhou, a to zejména, je nezbytné ocenit celkový přínos knihy ve dvou ohledech. Za prvé, ve snaze rozšířit mediálně studijní slovník o kriticky zhodnocené termíny z oblasti estetiky a umění, jež ovlivňují reflexi vztahu člověka a společnosti. A za druhé pak, vytyčením vize sjednocené „třetí“ cesty mediálních studií jako alternativního modelu k dogmaticky rozdělenému poli několika různých historických tradic.

////// zpráva z konference ////

Věda jako veřejný obraz

The Public Image. International Visual Sociology Association Annual Conference 2013. Centre for Urban and Community Research, Goldsmiths, University of London (Velká Británie), 8.–10. července 2013.

Michal Šimůnek

International¹ Visual Sociology Association (IVSA) je jednou z něko-

¹ Tato zpráva z konference vznikla s podporou Grantové agentury České republiky v rámci výzkumného záměru „O digitálním